

Gårds- o personnamn.

Att korrekt beskriva en bygd i äldre tid med hjälp av bevarade dokument, minnen, och berättelser kan vara vanskligt. Inte minst gäller det försöken att namnge platser, gårdar och odlingsmarker.

Det är lätt ge det bedrägliga intrycket att gårdarna alltid har funnits där på samma plats och att omgivningen inte har förändrats särskilt mycket. Men ständigt har större ägor delats upp och de mindre slagits samman efter behov. Ibland byggdes ”stugor” som gavs egna namn, och på samma sätt det motsatta – gamla byggnader och utmarker köptes och införlivades med en större gård (t ex i samband med skiften under 17 – 1800-talet). Det nya tillkom och det gamla försvann, namn ändrades eller föll i glömska.

En annan omständighet är att både Ortsnamn och framför allt gårdsnamn ofta var lokala folkliga benämningar för att enkelt orientera sig i landskapet. Myndigheternas juridiska sifferkombinationer var begripliga så länge det handlade om de vanliga nivåerna 1/2... - 1/8, men blev med tiden - spec under 1800-talet - ofta otympliga och stundom nästan komiska. För de gårdar som behandlas i detta arbete finns exempel på 19/240, 5/624, 77/1440, 2623/21600... I samband med mer moderna skiftesprocesser och kartering infördes i jordregistret sifferbeteckning med exponent 1⁸, 1⁴⁷ e t c.

Trots allt kan det ändå vara praktiskt att använda ett nutida gårdsnamn, men samtidigt tänka sej ett ägoområde istället för en byggnad – alltså ex vis att gården Gammelberget i Byn omfattade ett äga, den växte eller krympte beroende på hur gårdsfolket anpassade sitt ägande genom ägodelning eller köp av angränsande arealer.

Namndelar som Gammel... Ny... Halv... (t ex Hartaka), Stor... Lill... liksom Väst-, Öst-... Ner- och Opp-... ger alla exempel på föränderligheten i tid och rum.

...

I detta arbete finns några nykonstruerade gårdsnamn för äldsta tid då sådana saknas i bevarade dokument. Jag har lånat hemmanets namn för att underlätta läsorienteringen. De äldsta kända gårdarna i respektive hemman under 1600-talet kallas därför **Backagården**, **Bygården**, **Dalgården** och **Galtegården**. Detsamma gäller ett antal andra gårdsnamn (t ex *Berget*, *Korpralsgården*, *Sydstugan*, *Öststugan*...) som närmare förklaras och beskrivs i den fortlöpande texten. Ingen av dessa namnformer finns dock historiskt belagda, så därför anges de med kursiv text!

Sentida gårdsnamn - Nystugan (Dalen o Galtebol), Öststugan (Dalen), Nordstugan (Backa o Galtebol), Väststugan (Backa o Dalen) samt Oppstugan (Galtebol) tycks ge en språklig antydning om en särskild byggnad eller ”stuga”, vilket lätt kan uppfattas att det därmed handlar om samma ”stuga” eller samma plats för byggnader nu som ex vis under 17-1800-talet.

För att i någon mån undvika förväxlingen med nutida namn, har jag här o var i min text valt att istället för ”stuga” använda ”gård”, för att därmed antyda att det mer rör sej om ett markområde, tomt eller fastighet, som ju är det gängse beteckningen enl Jordabalken.

Egentligen är det ganska sällsynt att gårdar och hus idag liknar de som fanns ex på 1700-talet. Mest påfallande är förstås att praktiskt taget alla byggnader på landsbygden vid den tiden var låga envåningshus, med små eller minimala fönster; att husen innan skiftena låg tätt samlade; att vägarna snarast var brett upptrampade stigar, oftast knöligt slingriga efter vad naturen möjliggjorde. Man bör påminna sej det gamla uttrycket ”... vatten förenade och vägar försenade...”, för att inse den stora betydelsen av sjöar o vattendrag som kommunikationsled alla tider på året...

...

Några gamla gårdsnamn finns dock dokumenterade. Soldattorpet ”Skåka” i Byn nämns ex vis ca 1726 i kyrkolängder, ”Stigen” och Hartaka (”Halftakan”) i Galtebol nämns i juridiska sammanhang omkr 1760 resp 1815/1840. Namngrunden för Skåka kan vara ”skank” – långsmalt odlingsyta; Stigen – gård intill vandringsled över skogen mot Östra Byn, Odenstad, Byälven, kyrkan... medan Hartakan antyder halvering av en gård (”taga”)...

Från senare hälften av 1800-talet och senare är gårds- och torpnamn ganska väl kända, och överensstämmer oftast med nutida namnformer.

När det gäller olika namntyper, finns sådana väl representerade i Östra Backa (Ba), Östra Byn (By), Dalen (Da) och Galtebol (Ga).

Grundnamn:

Byggningen (Ga), Bråten (Ba, Da), 'Stortakan' (Ga), Tomten /"Tomta"/ (Da), Torpet (Ga), /... alla i bestämd namnform/

Geografisk plats:

Nordstugan (Ba, By, Da, Ga), Nordtomten (Ga), Opp- och Nerstugan (Ba), Sydstugan (By), 'Sydstugan' (Da), Väststugan (Ba, Ga), 'Öststugan' (Da), Östervik (By),

Tidsnamn:

Gammelberget (By), Nystugan (Da, Ga), Nytomten (By)

Terrängnamn:

Dalarna (Ba, Da), Kullen (By, Da), Gärdet (By), Ängbacken (Ga), Källbacken (By), Starrmyren (Ga), 'Stenhagen' (By), Hagen (By), ...

Yrkesnamn:

Skräddarhagen (Ga), Skräddarstugan (Da), Smedmostre (Ga)

Personnamn:

Borgstuga (Ga), Gladerud (Ga), NilsPersOlles stuga (Ba), Strandbergere (By), Strömmerud (Ga),

Karaktärsnamn/kombinationer...: Bäråsen (Norra Bråten) (Ba), Krokmyren (Ba), Damnbråten (Ba), Sakebråten (By), Stubbängen (Ga), Käringbråten (Ga), Lillberget (By), Mofikerud (Ba), Kyrkstigen (Ga), Bräckebråten (Ba), Vålbråten (Da), Lellekohem (Da), Sandtorget (Da), Sandbacken (Ba), Sandlyckan (Ba), Rönningen (Ba), Torsbacken (Ga), 'Lilltomta' (Da), Lillebacka (Ba), Drafigerud (Ba),

(Särskilda källor: NPO /Stina Jonsson Lööf/ 'Stenhagen' /Gustaf Eriksson, Eken/, Flertalet torpnamn /Ivan Johansson/)

När det gäller namnformer - både för gårdar och folk har i detta arbete mestadels använts normaliserade versioner.

Nordgården = Nolgårn,

Tomten = Tomta,

Vålbråten = "Vålbrôtera",

Sandtorget = "Sanntôrge"

Slutligen...

När det gäller de minsta ställena – t ex torpen är också dessa lite knepiga, eftersom det fanns lite större (förpantningstorp...), soldattorp etc... medan gränsen mot de mindre verkar vara diffus. Då brukar ju begreppen stuga, backstuga eller jordkula användas – sannolikt för att det till dessa saknades nämnvärd odlingsjord.

Stugor, backstugor kan knappast ha byggts av de allra fattigaste – korttidsboende inhyses, kvinnor, rotehjonerna e t c. Alltså bör stugorna rimligen ha funnit för inflyttning innan dessa ankom ...

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

PERSONNAMN:

Olof = Oluf, Oluff, Olle,

Jan = Jean, (ibland Johan)

Hans = (ibland Johan)

Johan = Jean, (ibland Hans)

Jon = Joen,

Tore = Tohre, Töre, Thöre,

Tol = Tohl, Thol,

Per = Peder, Pehr, Pehr, Pher,

Petter = Peter,

Gustaf (äldre källor), Gustav (nyare källor) anges omväxlande...

Halvar = Halfwar, Halfward, Hallfuår, e t c

Lars = Larens, Laris,

Maria = Maja, Mari,

Malin = Mali,

Märta = Merta, Marta, Martha,

Margareta = Margeta, Margreta,

Mats = Mattes, Mathes, Mattias, Matthias,

Karin = Cari, Kari,

Karl = Carl,

Kerstin = Kiersti, Kierstin...

Kristina = Christin, (ibland Kierstin), Stina (troligen mestadels muntlig variant...),

Britta = Brita, Brijta,

Ersson, Ersdotter (vanl muntliga versioner) = Eriksson, Eriksdotter (vanl skriftliga versioner) Olsson, Olsdotter (vanl muntliga versioner) = Olofsson, Olofsdotter (vanl skriftliga versioner) ***Båda dessa förled, Ers- och Ols- blev allmänt använda under slutet av 1800-talet och därefter i de flesta sammanhang - även i skriftliga/officiella dokument!***

Karolina = Carolina,

Kajsa = Cajsa, Caisa,

Emilia = Emelia,

Annika = Annicka,